

XIII, 513). **11.** *et-Tuhfetü'd-Dâriyye fi Şerhi'l-Kasidetü'l-Ensâriyye* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2758, vr. 29-33; 1171 [1758]). **12.** *Terceme-i Mefâtihu'd-Deriyeye*. Bursalı Mehmed Tâhir, eserin Arapça olup Farsça dil bilgisi kurallarını içerdiğini, müellifinin de Ebû Bekir Sivâsî-zâde Mustafa Efendi olduğuna dair bir not düşmüştür. **13.** *Müretteb Müfredât-ı Sîpâhî*. Tıbbâ dairedir (Süleymaniye Ktp., nr. 710, vr. 191-238). **14.** *Şerhu'l-Kasidetü't-Tantarâniyye*. Tantarânî'nin Selçuklu Veziri Nizâmülmülk için yazdığı methiyenin şerhidir. **15.** *Şerh-i Miiftâhu'l-Verid*. **16.** *Tercemetü'r-Risâleti'l-Mehdiyye*. **17.** *Aksa'l-mefâd fi tercemeti's-şerhayn ve künhü'l-murâd fi beyânî Bânet Süâd*. **18.** *Mizânü'l-acem*.

Arapça: *Şerhu'l-Kaşidetü'd-Dimyâtiyye, Zâdü'l-ibâd fi şerhi Kaşidetü'l-Bûşîriyye el-müsemâ bi Zuhrî'l-me'âd (-'ibâd) 'alâ (fi) vezni Bânet Sü'âd* (Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî tarafından Kâ'b b. Züheyr'in *Lâmiyye*'sine nazîre olarak yazılmış 204 beyitten meydana gelen eserin şerhidir), *Şerhu't-Taşrif, Ta'likâ 'alâ târihi 'Afîf Efendi* (Arap edebiyatı hakkındadır, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2758, vr. 34-39), *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti's-Seyyid 'alâ şerhi'l-Kuṭb 'ale's-Şemsiyye* (mantık konusundadır, İstanbul 1259).

BİBLİYOGRAFYA :

İsâmüddin Üsküdarî, *Şerhu ebyâti'l-Telhis ve'l-Muhtasar (et-Tensisu'l-muntazar fi şerhi ebyâti'l-Telhis ve'l-Muhtasar)*, İstanbul 1268, s. 3; İbrâhim Şâhidî, *Tuhfe-i Şâhidî* (haz. Ahmet Hilmi İmamoğlu), Muğla 2005, s. 57; *Abdullah Nîdâi-yi Kâşgârî ve Hakkıyye Risâlesi* (haz. Güler Nuhoğlu), İstanbul 2004, s. 24-26; *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-ensûz'u* (haz. Rıza Oğraş), Burdur 2001, s. 203-204; *Sicill-i Osmânî*, III, 471; *Osmanlı Müellifleri*, I, 369-370; Nuri Yüce, "Zemaşşeri", *İA*, XIII, 513; Mahmut Kaya, "Bûsîrî, Muhammed b. Saîd", *DİA*, VI, 469; Mücteba İlgürel, "Hâkim Mehmed Efendi", a.e., XV, 189-190; Kenan Demirayak, "Kasidetü'l-bürde", a.e., XXIV, 566-568; Recep Cici, "Muhsin-i Kayserî", a.e., XXXI, 48; Mustafa Çıpan, "Şâhidî, İbrâhim", a.e., XXXVIII, 274; Ömür Ceylan, "Şerh", a.e., XXXVIII, 566-567; İsmail Durmuş, "et-Tantarâniyye", a.e., XXXIX, 577; Şükrü Özen, "Teftâzânî", a.e., XL, 307.

FUAT GÜNEL

ÜSKÜDÂRÎ, Mehmed Emin

(ö. 1149/1736)

Osmanlı âlimi.

Seyyid Mehmed Efendi diye de tanınır. Mehmed Emin'in, babasının Edirne'de doğup tahsilini burada tamamladığı ve 1097 (1686) yılına kadar görev yaptığı dikkate alındığında Edirne'de doğduğu söylene-

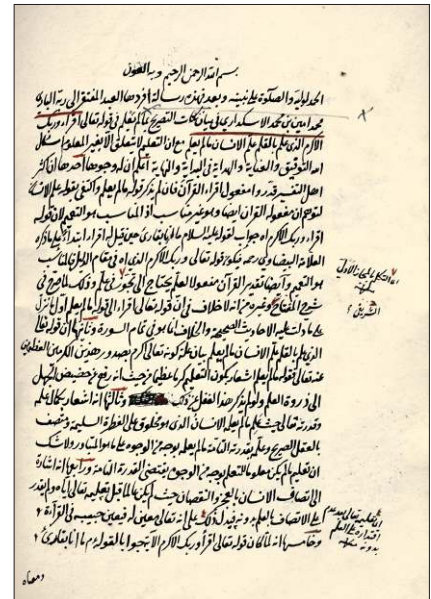
bilir. Bununla birlikte babasının İstanbul'a tayin tarihiyle oğlunun vefat tarihi arasında elli yıl kadar bir süre geçtiğine bakılırsa onun İstanbul'da dünyaya geldiği de düşünülebilir. Dedesi Saçlı İbrâhim Efendi, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin damadı olup Hüdâyî Âsitânesi postnişinliği yapmış, babası Abdülhay Celvetî ise tasavvufî eğitimini tamamlayarak babasından Celvetî tarikatı icâzeti almış, başta Edirne Selimiye Camii vâizliği olmak üzere çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Şeyh Selâmi Ali Efendi'nin (ö. 1103/1691) ardından Aziz Mahmud Hüdâyî Âsitânesi'nde postnişin olmuş, bu görevde iken 29 Receb 1117 tarihinde (16 Kasım 1705) vefat etmiştir. Kaynaklarda, Mehmed Emin'in İstanbul'da şer'î ve akfî ilimler tahsilini tamamlayıp müderris pâyesi aldığı nakledilmektedir. Bu durumda ilk öğrenimini Edirne'de babasının yanında gördükten sonra tahsilini İstanbul'da tamamladığı anlaşılır. XVIII. yüzyıl âlimlerinden Nebî Efendizâde'nin medrese müfredatına dair verdiği bilgilere ve okutulan kitaplara bakıldığında Üsküdarî'nin neredeyse her ilmin temel metinlerine şerh, hâşiye ve ta'lik yazdığı, öğretim maksadıyla bu metinleri istinsah ettiği görülür. Damad İbrâhim Paşa tarafından 1138'de (1726) kurulan tercüme heyetlerinden birinin hazırladığı Bedreddin el-Aynî'ye ait *İkḍü'l-cümân fi târihi ehli'z-zamân* adlı eserin tercüme heyetinde yer aldı, yirmi dört ciltlik eserin ilk cildinin tercümesiyle görevlendirildi. Ayrıca dönemindeki ilmî tartışmaları yakından takip etti, bu konuda çeşitli risâleler kaleme aldı. *Nisbet-i Hükmiyye* başlıklı risâlesinde tartıştığı meseleler, Dârendevî Mehmed Efendi'nin (ö. 1739) aynı konudaki bir risâlesiyle büyük ölçüde paralellik arzeder. Mehmed Emin'in *Hulâşatü Risâleti Feyzi'l-aḳdes li-Kâtib Çelebî* adlı risâlesi de Dârendevî'nin bir başka risâlesiyle konu benzerliği gösterir.

Fındıklılı İsmet Efendi'nin bildirdiğine göre Mehmed Emin hem zâhir hem bâtin ilimlerinde muhakkik denilebilecek bir seviyede idi. Fındıklılı onu "etvâr-ı ârifâne sahibi" diye niteler. Hızır Bey'e ait *el-Kaşidetü'n-nûniyye* adlı Mâtürîdî kelâm metnini tercüme etmesine ve Hayâlî'nin bu esere yaptığı şerhine hâşiye yazmasına bakarak Mehmed Emin'i Mâtürîdiyye'den saymak mümkünse de cebir ve ihtiyar konusuyla mahiyetlerin yaratılmışlığı meselesinde Eş'ariyye'nin anlayışını benimsemesi, müellifin mezhepler arasındaki ihtilâflı konularda bir tür tahkik çalışması yürüttüğüne işaret eder. Nitekim *Hulâşatü'l-bahşi'l-*

meşhûr beyne't-Teftâzânî ve Seyyid Şerîf, Risâle fi Tahkiki'l-mezâhib fi'n-nisbeti'l-hükmiyye ve'n-nisbeti beyne beyne fi'l-kazâyâ gibi eserleri onun bu tahkikçi yanını ortaya koymaktadır. Mehmed Emin, Teftâzânî'nin *Tehzibü'l-manlık ve'l-kelâm*'ına yazdığı şerhi tamamladığı yıl (1149/1736) Üsküdar'da vefat etti, vefatına "Ma'dinü'l-fazli ve'l-edeb" beytiyle tarih düşülmüştür. Vefatından sonra eserleri Kâdirî, Nakşibendî ve Celvetî tarikatları meşâyihinden Şeyh Abdülkadir Efendi'ye (Emîr Hoca Kemankeş) intikal etmiş, Abdülkadir Efendi bu eserleri Vâlîde-i Atik Camii'ne vakfetmiş, uzun bir süre bu camide kalan eserler Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

Eserleri. Kelâm ve Mantık. 1. *Risâle fi Tahkiki'l-mezâhib fi'n-nisbeti'l-hükmiyye ve'n-nisbeti beyne beyne fi'l-kazâyâ*. Önermenin cüzleri hakkında mütekaddimîn ve müteahhirîn âlimleri arasındaki ihtilâfların tahkikine dair bir risâledir (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 556, vr. 71-72). **2.** *Risâle Müfrede li-burhâni't-temânü*. Müellif bu risâlesinde, herhangi bir kitapta rastlamadığı ve mevhibe-i ilâhiyye olduğunu söylediği birtakım mütalaalar serdederek burhân-ı temânü' delilinin kat'î mi yoksa iknâî mi olduğu meselesini ele alır (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 556, vr. 25-26). **3.** *Risâle fi'l-Cebri ve'l-*

Mehmed Emin Üsküdarî'nin *Nikâḩü't-tasrih* adlı risâlesinin ilk sayfası (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 556)

ihtiyâr. Bu risâlesinde Üsküdârî, Birgîvî'nin cebir ve ihtiyar hakkında İmam Mâtürîdî'den özetleyerek naklettiği görüşlerin tartışmaya açık olduğunu ve eseri bu meseleyi tahkik etmek üzere yazdığını belirtir (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 556, vr. 57-58). **4. Şerhu'l-be-râhini'l-hamseti'l-meshûre fi'l-hikme li-ışbâti tenâhi'l-eb'âd ve bu'lânî't-telselsü.** Evrenin sınırlı ve sonlu olduğuna dair hükemânın ileri sürdüğü delillerin ele alındığı eserde tatbik burhanı ve tezâyüf burhanı açıklanmaktadır (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 321). **5. Şerhu Tehzibi'l-mantık.** Teftâzânî'ye ait eserin mantığa dair ilk bölümünün şerhidir (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 339). **6. Hâşiye 'alâ Şerhi Hayâlî 'ale'l-Kaşîdeti'n-nûniyye.** Hızır Bey'in Kaşîdetü'n-nûniyye'sine yazılan şerhlerin en meşhuru olan Hayâlî şerhinin hâşiyesidir (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 611). **7. Mebhâşü'l-'ilm min Şerhi'l-'Akâ'idü'l-'Adudiyye.** Adudüddin el-İcî'nin el-'Akâ'idü'l-'Adudiyye adlı risâlesinin şerhi olan Devvânî'nin Şerhu'l-'Akâ'idü'l-'Adudiyye'sine yazılan şerhtir (Hacı Selim Ağa Ktp., Ke-

mankeş Emîr Hoca, nr. 323). **8. Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Mir Ebû'l-Feth fi 'ilmi'l-âdâb.** Yine Adudüddin el-İcî'nin münazara âdâbıyla ilgili *Âdâbü'l-'allâme 'Adu-diddin* adlı eserine Muhammed et-Tebrîzî el-Hanefî'nin yaptığı şerhe Mir Zâhid Ebû'l-Feth es-Sâid'in yazdığı hâşiyenin hâşiyesidir (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 281). **9. Hâşiye 'alâ Risâleti İşbâti'l-vâcib.** Celâleddin ed-Devvânî'nin *Risâle (el-Kadime) fi İşbâti'l-vâcib* adlı eserinin hâşiyesidir (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 272). **10. Telhîşu Tehâfütü'l-hukemâ' fi red-di mezâhibi ehli'l-hevâ'.** Üsküdârî'nin, Gazzâlî'nin *Tehâfütü'l-felâsife*'sinin özeti olarak nitelendirdiği Hocazâde Muslihüddin Efendi'nin *Tehâfütü*'ünde felsefecilere yöneltilen eleştirileri ve onların sorularına verilen en güçlü cevapları toplayıp düzenlemek için yazdığı bir eserdir (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 266).

Üsküdârî'nin bu alanlarla ilgili diğer bazı eserleri de şunlardır: *Risâle fi keşfi'l-gümme 'an kulûbi'l-ümme* (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 556, vr. 59-62); *Risâle fi beyânî tevcihi't-teşbih* (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 556, vr. 70-71); *Risâle li-beyâni'l-farq beyne'l-mecâz ve'l-kinâye ve beyne'l-mecâzi'l-mürsel ve'l-isti'âre* (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 556, vr. 27-29); *Şerhu Risâleti'l-Âdâb li'l-Birgîvî* (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 292); *Şerhu Risâleti'l-İşâm fi'l-isti'âre* (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 556); *Hâşiye 'ale'l-Kısmi's-gânî min Şerhi's-Şemsiyye* (Süleymaniye Ktp., Giresun, nr. 113); *Risâle-i Ciheti'l-vaḥde* (İstanbul 1262, 1267); *Risâle müte'allika li-tahkiqi'l-îmâni'z-zâhirî ve'l-îmân 'indel-lâh* (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 556, vr. 52-54).

Diğer Eserleri: **1. Risâle müfrede li-mes'eleli ḥalli's-şâ'iriyye fi'l-hey'e.** Üsküdârî bu risâlenin Çağrımî'nin *el-Mülâḥḥaş fi'l-hey'e* adlı eserine Kadızâde-i Rûmî'nin yazdığı şerhte, dünyanın en yüksek noktasının yerin çapına oranla ilgili olarak zikredilen ve daha sonra ulemâ arasında şöhret bularak "mes'ele-i şâiriyye" diye adlandırılan astronomi problemine ilişkin olduğunu söyler (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 556, vr.

116-120). **2. Hülâşatü Risâleti Feyzi'l-aḳdes li-Kâtib Çelebi.** Kâtib Çelebi'nin XVII. yüzyılın başlarında Şeyhülislâm Bahâî Mehmed Efendi'ye sorduğu ve *İlhâmü'l-muḳaddes mine'l-feyzi'l-aḳdes* adlı eserinde yine kendisinin cevapladığı üç soruyu Üsküdârî özetleyerek açıklamıştır (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 556, vr. 121). **3. Niḳâḫü't-tasrîh.** Bu risâlede müellif Alak süresindeki, "Alleme'l-insâne mâ lem ya'lem" âyetinde geçen, "Bilmediğini öğretti" ifadesini, taallümde hâsılın tahsil edilemeyeceği gibi mutlak meçhulün de talebe konu olamayacağı, talep edilen şeyin bir yönüyle mâlûm, diğer yönüyle meçhul olması gerektiği kuralından yola çıkarak tefsir etmeye çalışmıştır (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 556, vr. 66-67). **4. Hâşiye 'alâ İmtihâni'l-ezkiyâ.** Beyzâvî'nin *Lübbü'l-elbâb* adlı eserinin incelikleri konusunda Üsküdârî'nin talebelerinden gelen sorulara verdiği cevaplardan oluşur (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 556, vr. 20-24). **5. Hâşiye 'alâ Hâşiyeti's-Seyyid eş-Şerîf 'ale'l-Muḫavvel (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 551). **6. Hâşiye 'ale'l-Dürer ve'l-gurer (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 115, vr. 43). **7. Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l-İşâm 'alâ Şerhi'l-Kâfiyye (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 564, vr. 326). **8. Risâle fi tefsiri "inne me'a'l-uşri yüsran"** (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 556, vr. 75-76).******

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 1348; Şeyhî, *Vekâyiu'l-fuzalâ*, s. 414; Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, VI, 360; Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Selâtin*, II, 199; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü'n-nişâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 355; İsmet, *Tekmiletü's-Şekâik*, s. 105-108; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî* (haz. Abdulkadir Yuvalı – Ali Aktan), İstanbul 1995, I, 405; III, 300; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, İstanbul 1327, s. 125; Osmanlı Müellifleri, I, 125; II, 29, 30; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 211; *Hediyetü'l-'ârifîn*, II, 323; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 19-23, 39-45; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Akbatu), V/2, s. 109; Zirikîlî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 41; Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmûd Hüdâyi ve Celvetiyye Tarikati*, İstanbul 1990, s. 236-245.

KAMURAN GÖKDAĞ
MEHMET ZAHİT TIRYAKI

ÜZEYROĞULLARI
(bk. ÖZEROĞULLARI).

Mehmed Emin Üsküdârî'nin *Şerhu Tehzibi'l-mantık* adlı eserinin ilk sayfası (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 339)

